

Bibliografické poznámky

V tomto pojednání jsme chtěli zčásti shrnout, zčásti doplnit a rozvést své poznámky o psaném jazyce a pravopise, vyšlé zvláště v článku *Zum Problem der geschriebenen Sprache* (*Travaux du Cercle linguistique de Prague* 8, 1939, str. 94n.) a v pojednání *Český pravopis a struktura češtiny*, vydaném v *Listech filologických* 60, 1933, str. 287n. V těchto pojednáních se také přihlíží k významu, který má studium psaného jazyka pro některé základní otázky jazykovědy. – Mimo bibliografická data uvedená přímo v textu a v poznámkách, budtež uvedena ještě tato významná díla: Käre Kaiser, *Mundarten und Schriftsprache*, Leipzig 1930; Boh. Havránek, *Spisovný jazyk český . . . v Čes. vlastivědě*, Řada II, Praha 1936 (zvláště pro vývoj psané normy).

Felix Vodička

Literární historie • Její problémy a úkoly

Historický přehled literárního dějepisectví

Vývoj každé vědy, zvláště věd duchovních, ukazuje, že obsah a rozsah vědeckého zkoumání není hned od počátku pevně dán, ale že se teprve postupně objevují vždy nové a nové problémy, že je nutno hledat neustále nové metody k jejich zvládnutí, takže teprve průběhem dlouholeté tradice vědeckého úsilí se ozřejmuje vlastní podstata zkoumaného předmětu a vlastní úkoly vědeckého poznání. Literární historie se nevymkla tomuto procesu vývojovému, ba složitá povaha literárního díla, které můžeme pozorovati po stránce estetické, jazykové, ideové, kulturně historické a které má vztah k dějinám národa i k básnictví, způsobovala, že literárně historičtí badatelé neposuzovali literární jevy s jednoho hlediska, ale přibližovali se k nim s nejrůznějších stran, hledající nejvhodnější východisko, aby se dopracovali k vědeckému chápání a podání literárně historických úkolů. Proto nám dějiny literárně historického bádání ozřejmují nejlépe i samu problematiku této nauky. Nejde nám zde o soustavné vylíčení celé práce literárně historických badatelů, ale o přehledné zachycení nejvýznamnějších období a směrů literární historie, a to především

těch, které měly své zástupce i v české literární historii. Nejde nám ani o to, abychom ze skutečnosti, že starší literárně historické směry nevyhovují dnešnímu vědeckému úsilí, vyvozovali hodnotící odsudek těchto směrů a znevažovali takto jejich dobový význam; literárně historický pracovník dneška si právě s vědeckostí uvědomuje, jak jeho práce a jeho poznání bylo umožněno prací minulých generací badatelských, které v souvislé tradici odevzdávají generacím následujícím úkol vědeckého poznání a pochopení dějinného literárního procesu. Toto poznání se uskutečňuje po etapách a v prostředí jisté vědecké diskuse; v jednostrannostech jednotlivých pojetí, jejichž nedostatky se odhalují teprve literárně historickou praxí, vidí následující generace podnět k jejich překonání.

Počátky literární historie a její rozvoj za romantismu. Zájem o literární díla a jejich autory se stal prvním podnětem k sbírání literárně historického materiálu; jsou to nejrůznější záznamy, v nichž nutno spatřovati první pokusy o bibliografii a biografii. To je předvědecké stadium literární historie a trvá do 18. století. Zatím co poetika, theoretická nauka o literatuře, měla svou tradici již ze starověku, posílenou i v humanismu, renesanci i klasicismu v dílech většinou normativního charakteru, historické seřadění literárních jevů se vymykalo soustavnému zpracování, i když jednotlivcům i celým generacím literárním nebylo cizí vědomí existence literární minulosti, projevující se jak v soudobé literární tvorbě, tak v oněch renesančních a barokních sbírkách literárně historických materiálů, zastoupených u nás tak výrazně v polyhistorických pracích *Bohuslava Balbína*.

Potřeba souvislejšího zpracování s jednotného hlediska a snaha po překonání materiálového chaosu se sice

projevovaly již dříve, ale teprve 18. století naznačilo pevné obrysy literární historie vědecky pěstované. Bibliografie a biografie je podřizována historickému hledisku (u nás Voigt, Procházka) a zároveň rozvoj studia filologického uvedl literaturu do těsného vztahu s dějinami jazyka. První typ takového díla u nás reprezentují *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* *J. Dobrovského*, souvisící metodicky se stanoviskem a praxí *Gottschedovou* a *Adelungovou*. *Dobrovského Geschichte* jsou dějinami vnějších osudů jazyka, jeho společenského rozšíření, jeho literární vytríbenosti, kultury a stabilisace, při čemž literární díla tuto historii spisovného jazyka nejlépe dokumentují. Je tu po prvé provedena periodisace, důkaz, že se tu plně uplatňuje snaha o vědecké zvládnutí problému, ale hlediska periodisační jsou veskrze jazyková.

Jazykové hledisko však neopustila literární historie ani v letech následujících, v období preromantismu. Některé starší studie o literatuře (*Dubos*, *Voltaire*, *Mme de Staël*, *Montesquieu*, *Bodmer* a j.) vnesly do theoretických úvah nové podněty, pozorují se literární odlišnosti u jednotlivých národů, nadhazuje se otázka vlivu prostředí. Na novou theoretickou základnu se snažil přivést literární historii *J. G. Herder*, který bývá v Německu označován za zakladatele literární historie v moderním pojetí toho slova (srovn. *Lempicki*, *Geschichte d. deutschen Literaturwissenschaft I*). *Herder* v jazyku a v literatuře spatřoval typický projev národnosti a studium literatury mělo mu umožniti poznání ducha národa. Věnoval stejně pozornost jazyku jako strážce kulturně historické i estetické a nezanedbával ani otázky psychologické v biografii. Po prvé učinil předmětem soustavného bádání literaturu lidovou. Nadhodil množství otázek, které theoreticky i prakticky mohly býti v literární historii

osvětleny teprve mnohem později. Teleologické chápání literatury, která sledovala stejně jako duch národa svou úlohu v dějinách lidskosti, zbavuje literární dějepis těsných pout přísného racionalistického kriticismu, ale zároveň jej přivádí na cesty velkorysých konstrukcí, které kriticismus pozdějších let odhalil jako vědecky nedostačující. Projevuje se to i na české literární historii, kterou ve smyslu některých podnětů Herderových zastupovali u nás v první polovině 19. století *Jungmann, Šafařík a Palacký*.

Dějiny literatury v jejich dílech sice zahrnovaly neustále ještě především bibliografii, ale v hodnocení a v pojetí se projevuje úsilí o vystižení osobitosti české literatury; její vrcholy se hledají tam, kde se nejpodstatněji odlišovala od literárních konvencí západoevropských, t. j. v Rukopisech, v jejichž pravost se věřilo. Je charakteristické, že v básnictví se spatřuje nejvyšší projev literární kultury a že estetické hledisko, i když normativně dogmatické, se uplatňuje při hodnocení zvláště významně. Po této stránce šel nejdále *Fr. Palacký*, který v rukopisném díle, dosud neotištěném, *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen* (1827), určeném pro 2. vyd. *Eichhornovy Geschichte der Literatur*, se zabýval dějinami české krásné literatury s hlediska jejich původnosti a druhového rozčlenění. V pojetí *Palackého* dějiny české literatury nejsou jen souborem nahodilých spisovatelských činů bez vnitřní zákonitosti, ale jejich charakteristické znaky jsou nutně určovány vzájemným působením a vyrovnáváním kultur, střetajících se na našem území, kultury římské, německé a slovanské. *Palacký* byl první, kdo u nás hledal zákony vnitřní dynamiky vývojové v dějinách literatury; literární jevy směřují k jistému cíli, jsou hodnoceny s hlediska svého vztahu k vlastnímu účelu literárního tvoření a všeho historic-

kého dění, neboť i „vlastním předmětem poesie je všude člověk ve svém usilování k božnosti“.

Tyto rozběhy k teleologickému výkladu literárních jevů a literárních dějin měly svou nejvýraznější oporu v estetice *Heglově*. Podle *Hegla* i v umění se uskutečňuje vývoj ducha k uvědomění a jednotlivé historické formy umění (umění symbolické, klasické a romantické) odpovídají tomu, „jak je v dané chvíli vývoje lidský duch schopen nazírat věčnou ideu“. Toto filosofické pojetí historického vývoje má pro pochopení literárně historického zaměření před obdobím pozitivismu svou důležitost, i když literární historikové jen zřídka kdy na *Hegla* přímo navazovali (*K. Rosenkranz*).

Zato *Herderův* požadavek, aby v dějinách literatury byl shledáván projev ducha národního nebo kmenového, byl přijat i německou romantikou. Smysl pro historičnost byl v romantice posílen, i když jednotlivá období minulosti byla posuzována s hlediska estetického citění romantického. Vzrůstá smysl pro obecnou charakteristiku jednotlivých období, smysl pro individualitu i stylistickou typologii, i když si romantická věda libuje spíše v duchaplném tvrzení než ve vědecké argumentaci (bratři *Schleglové*). Romantika však položila i pevnější základy vědě literární. Právě v této době vzniká takřka u všech národů evropských soustředěné úsilí o organizaci a vybudování vědeckých oborů, zabývajících se národní minulostí a ozřejmujících národní individualitu. Jazykoveda, národopis, literární historie postupují tehdy společně vedle vlastní historie. V Německu organizují bratři *Grimmové* germanistická studia jako vědu o národu svými studii gramatickými a národopisnými a zároveň pod vlivem method klasické filologie se přenesl kritický a vydavatelský zájem i k textům literatur národních (*Lachmann*). Tím se dostává literární historii pevnější base a

zapojení do systému ostatních věd. Začlenění literatury do filologie, podporované i universitním pěstováním literární historie, je pro další její osudy příznačné: filologická akribie, úcta k textu a srovnávací metoda prospěly metodicky literární historii, která se začíná zabývat i filiacemi látkovými. Ale již z povahy literárních děl plynulo, že se literární historie neustále snažila vymaniti z jednostrannosti filologické metody. Neměla však svou metodu vlastní a tak se často v pojetí a způsobu práce přibližuje k jiným vědním oborům.

Nejprve došlo k navázání těsnějších styků s historií. Čím dál tím více se literární jevy uvádějí do souvislosti s fakty celého kulturního a národního vývoje. Myšlenka Herderova o možnosti sledovat v literatuře vývoj národního ducha je stále živá. Bylo možno pozorovat to u nás na úvodech Historie Jungmannovy. *G. G. Gervinus* ve své monumentalisující *Geschichte der poetischen National-literatur der Deutschen* (1835–42) pojal literární dějiny jako součást národní historie, při čemž se pozornost soustřeďuje k ideám, které reprezentují literární osobnosti nebo literární období. Poněvadž výklad velké literární minulosti a jejich ideí měl míti pro přítomnost přímý výchovný charakter, bylo zřejmé, že estetické hledisko bylo zanedbáno. U nás je toto období zastoupeno *V. B. Nebeským*, jenž kombinoval přesnou metodu filologickou s ideovým zaměřením, a *Karlem Sabinou*, jenž sestavil rozsáhlý, ale povrchní obraz duchovního vývoje české literatury.

Kulturně historický rámeček byl i *H. Hettnerovi* východiskem jeho literárně historických studií, věnovaných hlavně 18. století. Ideový zřetel je i tu zdůrazněn, jde mu vlastně o „dějiny ideí v jejich vědeckých a uměleckých formách“. Projevuje se tu v ideovém zaměřením vliv Heglův, ačkoliv spekulativní charakter jeho estetiky Hettner od-

mítal. Vystihnout ducha doby se stalo cílem, před nímž ustupují do pozadí otázky národní literatury i otázky genetické. Proto stoupenci nové německé „*Geistesgeschichte*“ vidí v Hettnerovi svého předchůdce (srovn. *W. Mahrholtz*, *Literaturgeschichte und Literaturwissenschaft*, 2. vyd., str. 21).

Literární dějepis v období pozitivismu. Taková byla v celku situace literárního dějepisu, když se *H. Taine* pokusil přivést její metodologii na vědecký základ. Nepřihlížíme-li k filologické basi zkoumání materiálu, měla literární historie v první polovině 19. století zaměření většinou ideové, literární jevy jsou předmětem poznání proto, poněvadž jsou výrazem ducha národa, ducha doby, duchovního vývoje lidstva. Literatura byla podle slov Palackého „zrcadlem duchovního života národa“, byla bezprostředním svědectvím myšlení i citění minulých generací. *Positivismus* se nepostavil proti těmto tesisům, zásadně odmítl pouze jejich apriornost a hledal cesty, jak metodicky přesně dovodit, že díla literární nejen souvisí s ostatními jevy historickými, ale že mají veskrze charakter produktu, jsouce důsledky příčin, jejichž poznání je úkolem historické metody. *H. Taine* vyložil svou metodu nejúplněji v úvodu k *Dějinám literatury anglické* (1864). Kdežto dotud byla díla studována autonomně, i když byla uváděla ve vztah s ostatní historickou souvislostí, *Taine* chce studovati především živou skutečnost, jež umožnila vznik díla; poněvadž původcem díla je básník, jde především o poznání onoho básníka – živého člověka s jeho vášněmi, zvyky, způsobem života a životními osudy. Ve stopách francouzského kritika *Sainte-Beuva* se snaží postihnouti nejen vnější zjev člověka – básníka, ale především jeho psychologii, člověka neviditelného, kterého lze sledovati za každým

detailem literárního díla. Ale tento básník není konečným cílem poznání a jedinou příčinou díla. I jeho stavy, city, osudy a výkony mají své další příčiny v obecnějších jevech, až dojdeme k jistým primárním dispozicím. Za takových okolností lze podle Taina mluvit o mechanismu lidských dějin. Obecné dispozice myslí jsou vzpružinou a permanentní silou, jejíž účinek se uskutečňuje za jistých změn, podmíněných okolnostmi. Pro literární tvorbu a vůbec pro povahu všech činů lidského ducha jsou rozhodující tři síly a zároveň základní příčiny: *rasa*, dispozice vrozené a dědičné, *milieu*, prostředí přírodní i společenské, *moment*, souvislosti, dané předcházejícími díly, jež příčinně určují v dané chvíli ráz díla nového. I Tainovi nebylo poznání literatury cílem, ale součástí historie, pro niž je literatura nejlepším dokumentem, umožňující psychologizující metodou dobrat se vlastních příčinných základů historického dění. „Hlavně tedy studiem literatur budou se moci budovati duševní dějiny a kráčet k poznání psychologických zákonů, od nichž závisí události“ (Dějiny anglické literatury I., přel. O. Sýkora, str. XLI).

Tainova teorie přinesla literární historii po prvé souhrnnou formulaci jejích cílů a úkolů. Přinesla jí i novou formu poznání, kausalitu, převzatou z přírodních věd a dosud málo v literární historii aplikovanou, metodu, jejíž determinující a analytický ráz vyřadil z dějin víru v geniální individuum. Působivost teorie Tainovy byla veliká, lze sledovat, jak následující směry literárně historické vycházejí z Taina, zdůrazňující buď jeden ze tří zdrojů tvorby, nebo kladouce důraz na studium psychologické. Taine sám ve svých dílech psychologickou orientaci nezachovával a spokojoval se hlavně sledováním rasy a milieu, takže jeho literárně historická díla nabývají charakteru studií sociologických. Nejen sociologický

výklad původu literárních děl, nýbrž i společenský charakter jejich estetické funkce a působivosti zdůraznil J. M. Guyau (*L'art au point de vue sociologique* 1889).

Positivismus, formovaný filosoficky vedle Taina i Comtem a Bucklem, přivodil nový rozvoj literární historie i v Německu, kde nejvýraznějším jeho zástupcem byl W. Scherer. Výklad faktů, příčin, pečlivost v studiu díla a života, konstruktivní úsilí o celek literatury nebo osobnosti, aniž je podceňován detail, touha po přesnosti a úplnosti, to všechno charakterizuje tohoto badatele, který založil celou vědeckou školu a se svými spolupracovníky a nástupci dal literárnímu dějepisu německému program i množství detailních prací, osvětlujících materiál se zevrubností dotud nevídanou. Scherer chtěl dáti literární historii vědecký základ. Vědeckost byla spatřována v souhlase s přírodovědeckým bádáním v kausálním výkladu faktů. Proto při výkladu osobnosti a díla šlo o přesné rozlišení genetických příčin, šlo o stanovení vlastních zdrojů, jimiž bylo *das Erlebte, Erlernte a Erebte*. Scherer sice přišel s novou metodou, ale nepostavil se proti tradicím staršího literárního dějepisu důsledně. Využil filologické jeho orientace, kterou podporoval detailními studii jazykového materiálu a stylistickými rozbory, pro něž si připravoval půdu i svou Poetikou. Využil i toho, že u Gervina se literární historie sblížila s historií a neustále sledoval souvislost literatury s historickými fakty a s národními dějinami. Ovšem spekulativní tendence, filosofické zaměření a teleologický výklad faktů romantické literární historie byly tu zcela překonány a nahrazeny přímým empirismem.

Popis jevů a kausální výklad jejich genese, to jsou úkoly, k nimž se soustředili i žáci Schererovi, kteří zdůraznili analytický charakter vědy literární. Filologickou orientaci zastupuje nejvýrazněji M. Bernays, úsilí o vysti-

žení osobnosti *E. Schmidt*. Pro německou vědu měla veliký význam i bibliografická organizace materiálu, k níž položil základ *K. Goedeke*.

Positivismus dal i českému literárnímu dějepisu nové podněty. Zatím co *J. Gebauer* vedl k filologickému prozkoumávání materiálu staročeské literatury, přihlásil se *Jaroslav Vlček* ve svých *Dějínách české literatury* (1. díl 1897) k Hettnerovu programu, který někde doplňoval positivistskou metodou poznání. Vlček se soustřeďoval k charakteristice ideového směřování jednotlivých období a jednotlivých postav. Dovedl tu uplatnit svou vynikající schopnost charakterizačního umění, takže i po stránce slovesné jde o dílo uhlazené a působivé. Poněvadž ve svém hodnocení byl veden svým positivistským a liberalistským názorem, stávalo se někdy, že mu unikalo estetické zaměření jednotlivých děl minulosti a že hodnotil vysoko ta období a díla, v nichž se uplatňoval kritický racionalismus, zatím co neměl porozumění pro díla iracionálního zaměření. Kdežto Vlček šel k syntetisujícímu pohledu a k charakteristice, takže metodu positivistské analýzy faktů prováděl sám jen výjimečně, jeho následovníci (*J. Jakubec*, *J. Hanuš*) a jeho žáci (*M. Hýsek*, *A. Pražák*) pokládali za svou povinnost provést detailní studium genetických příčin, takže jejich díla mají charakter analytický i tehdy, když zpracovávají velké celky, jako na příklad *Jakubcovy Dějiny české literatury*. Česká literární historie začíná soustavně studovat i novočeskou literaturu, zejména národní obrození, a shromažďuje bohatý materiál, který je nezbytným podkladem dalšího vědeckého studia; filologická přesnost se stala požadavkem vědeckého studia i tam, kde nešlo o otázky filologické.

Ve Francii metoda Tainova našla své pokračovatele, kteří se však nespokojili s odkazem svého učitele. *Emil*

Hennequin (Vědecká kritika 1888; do č. přel. F. V. Krejčí 1897; Spisovatelé ve Francii zdomácněl 1889; přel. F. X. Šalda 1896) přivedl literární kritiku opět k psychologii, z níž sice i Taine vycházel, ale která mu při dalším rozboru základních sil unikala v zdrojích prostředí a sociální determinace. Podle Hennequina „dílo umělcovo je srozumitelným znakem jeho ducha“, takže všechno v díle můžeme vykládati jako obraz básníkova psychického života. I všechny prvky estetické v díle je nutno vědecky vykládat za přispění psychologie (t. zv. estopsychologie). Psychický svět básníkův není jen prostředníkem mezi obecnými příčinami a dílem, ale sám má rozhodující účast na tvaru díla, takže genius a osobnost jsou tu vymaněni z deterministické závislosti. I vztah mezi umělcem a prostředím není tak jednoznačný jako u Taina; umělec není jen trpným produktem prostředí, ale naopak svým dílem, jež je výrazem jeho psychické individuality, si prostředí vytváří, nalézá si své publikum, které v jeho díle vidí znak, odpovídající psychickým dispozicím těch, kdož dílo vnímají. Zde po prvé byly naznačeny některé otázky ohlasu díla, ale nebyly literární historii využity. Mimo to jednostranně psychologický základ celé theorie vymaňoval všechny jevy, zejména dílo, z historických souvislostí, t. j. ze vztahu k literární tradici. Hennequin dobře cítil znakový charakter díla literárního, které něco znamená vzhledem k původci i vzhledem k čtenářům, zapomínal však na zvláštní charakter díla s estetickou funkcí a na sílu literárních konvencí, takže se domníval přímočaře, že lze z díla rekonstruovat jak psychologii básníka, tak i psychologii společnosti. Tyto dva psychické světy byly také vlastním předmětem jeho poznání.

Zatím co Hennequin vytyčoval cestu psychologismu, *Ferdinand Brunetièere* odmítl studium psychologie básníka, prostředí i rasy, ale zdůraznil „moment“ jako základní

hybnou sílu vývoje literárního. Zdůvodnil kausální spojitost literárních děl a vliv díla na dílo: „Buď chceme soupeřit v jejich duchu s těmi, kdo nás předešli; a tak se udržují postupy, zakládají školy, vnucují tradice: nebo zas to chceme udělat jinak, než učinili oni; a tak se vývoj vzpírá tradici, tak se školy obrozují a postupy přetvářejí“ (srov. J. Kopal, Kritická soustava Brunetièrova, Bratislava 8, str. 502). Brunetière může být pokládán za předchůdce onoho literárního dějepisu, který sleduje autonomní oblast literárních děl („dílo není znakem, existuje samo o sobě, samo pro sebe“) a tam také hledá logiku jejich vývoje. „Dějiny literatury mají v sobě a v sobě především dostatečný princip svého vývoje“ (srov. J. Kopal, l. c., str. 498). Jeho formulace vývoje literárního jsou předzvěsti některých thesů strukturalismu: „Nové rozložení totožných prvků; »změna fronty«, smím-li tak říci; modifikace vztahů, jež navzájem udržovaly části téhož celku, toť jediné, co značí slovo vývoj“ (srov. J. Kopal, tamtéž, str. 503). Zvláště se Brunetière soustředil na vývojové studium literárních druhů. Chtěl sledovat vznik, rozvoj, vyvrcholení a rozpad literárních druhů. (L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature 1890. L'évolution de la poésie lyrique en France au XIXe siècle 1894.) Užíval zde poněkud jednostranně evolučních hledisek přírodních věd (Darwin, Spencer), v praxi stavěl na odív své sympatie k tradicionalismu a klasicismu, zanedbával zření k estetické funkci, definoval druhy spekulativně, ačkoliv je chtěl studovat induktivně, ale přesto naznačil literární vědě cesty k historickému studiu, poněvadž především v souvislosti literárních děl a tvarů najdeme ono kontinuum, jež sleduje jistou vývojovou křivku.

O soustavnou metodiku literárního dějepisu se pokusili ve Francii P. Lacombe (Introduction à l'histoire

littéraire 1898) a G. Renard (La méthode scientifique de l'histoire littéraire 1900). Obě práce vidí vědeckost ve vyhledávání příčin; Lacombe tíhne spíše k poznání psychologie básníka, Renard k poznání dobových obecností a zákonů. Proti Tainově rase, jejíž vymezení pokládá za neurčitě, hledá Lacombe základní pramen ve společném a konstantním substrátu všech lidských instinktů, v tom, co označuje jako l'homme éternel. Snaží se ozřejmiti i vztah mezi jevy individuálními a obecnými (institutions), které se jediné mohou státi předmětem vědy. „Budeme pokládati individuum za událost, která v sobě zahrnuje znaky institucí předcházejících a která je východiskem institucí následujících“ (str. 30–34).

Francouzskou školu vědecké literární historie nerepresentují však výše jmenovaní theoretikové, ale mnohem více praktikové, kteří cestou střízlivého empirismu nashromáždili množství přesných poznatků o literatuře francouzské. Odmítli příliš odvážnou aplikaci přírodovědných zákonů a spokojili se se soustavným studiem literárních děl a faktů, jež s literaturou souvisí. Metodické zásady této školy vyslovil Gustav Lanson (srov. Metoda lit. dějepisu, přel. J. Kopal), který se tu mohl odvolávat na praxi vynikajících medievalistů, Gastona Parise a J. Bédiera. Lanson s velikou dávkou přesnosti a se skromnou střízlivostí stanovil úkoly literární historie a popsal její metodické zásady. Vyloučil jakýkoliv apriorismus a dogmatismus z badatelského postupu a stanovil požadavek objektivního postoje. V jedné věci však Lanson připouštěl jistou míru subjektivismu, omezeného historickým studiem (historickým čtením), totiž při výkladu estetické stránky díla. Nedovedl si představit, že bychom tu mohli pracovat metodami objektivními a rekonstruovat estetično daného díla přímo rozborem materiálu. Přesto Lansonova metoda, obezřetná při výkladu příčin,

kritická při výkladu významu faktů, znamenala mnoho pro zvědečtění literární historie. Positivistická škola francouzského literárního dějepisu věnovala velkou pozornost studiu vlivů. V souvislosti s tímto problémem se ukázala také potřeba pečlivého studia vlivů děl jedné literatury na díla jiné literatury. Literární historie musila takto studovat jevy, jež přesahují rámec jedné národní literatury. První výzva k soustavnému studiu těchto vztahů a působení literárních pochází od Villemaina z r. 1827. Srovnávací metodu a její dosah pro literární historii osvětlil 1888 Američan M. H. Posnet v knize *Comparative Literature*, k jejímu použití vybízel Brunetière a konečně byly dány základy k vzniku zvláštního oboru dějin literárních, t. zv. *literatury srovnávací* (la littérature comparée). *J. Texte, Betz*, autor první bibliografie srovnávacích prací, a hlavně *F. Baldensperger* a jeho nástupce *P. van Tieghem* mají ve Francii největší zásluhy o rozvoj a metodologii této vědy o vztazích a vlivech jedné literatury na druhou. *P. van Tieghem* se snažil propracovati i metodologii t. zv. littérature générale, do jejíž kompetence zahrnuje studium těch obecných literárních jevů, jež mají působivost a platnost v literaturách nadnárodního okruhu, na př. v literaturách západoevropských, po případě v světové literatuře.

I v Německu za vedení *W. Wetze* a *Kocha* došlo k ustavení zvláštního vědeckého oboru, srovnávacích dějin literárních. Obdobně se tu shledáváme s pokusy vybudovati nauku o „světové literatuře“, při čemž se navazuje na starší podněty Goethovy (srov. *F. Strich: Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte, Philosophie der Literaturwissenschaft*, 422/441).

Srovnávací metoda měla zvláště plodné úspěchy při látkoslovném studiu lidové slovesnosti v Německu (*J. Bolte*), v Rusku, u nás (*J. Polívka, V. Tille*). Ruská

literární historie, zvláště srovnávací, postupovala často nezávisle na směrech západoevropských, tam došlo především k hlubšímu poznání theorie o stěhování látek, tam nezávisle na Brunetièrovi se poznenáhlu vžívá přesvědčení o literární historii, jež se soustředí na sledování proměn druhů a tvarů, takže se budují základy tak zv. historické poetiky, i když výklady vzrůstu a života látek byly určovány nejčastěji pohledem sociologickým (srov. o tom *F. Wollman, Věda o slovesnosti, Slovo a slovesnost I*).

V celku je tedy pozitivistické období literárního dějepisu charakterisováno aplikací přírodovědeckých metod, což vedlo k představě, že v literatuře je možno hledati kausální zákonitost. Hledání základních příčin neuchránilo ani pozitivismus před konstrukcemi (*Taine, Hennequin*), jejichž slabiny byly kriticky odhaleny. Naproti tomu důsledný empirismus, odmítající jakoukoliv pomoc filosofie při prozkoumávání podstaty literárních jevů, vedl k hromadění materiálu, jenž nemohl býti jednotně zvládnut, takže nebyly rozlišovány podstatné znaky a průvodní zjevy.

Literárně historický pozitivismus provázela snaha po pohledu na literární jevy co možná nejširším; po literárním historiku se požadovala polyhistorická vševědounost, měl přihlížet ke všemu, co mohlo jakkoliv osvětlit dílo nebo básníka (*Schererovo „wechselseitige Erhellung“*). Vývoj literární historie od let devadesátých spěje k diferenciaci, badatelé posuzují literaturu s jednoho aspektu (psychologického, sociologického, filosofického, národně kmenového), který však většinou pokládají za rozhodující pro pochopení jevů literárních.

Duchovědná orientace literární historie. Začátky nového období vědy o literatuře souvisí s reakcí proti pozitivismu.

V Německu osvětlili v devadesátých letech problematiku duchovních věd W. Windelband a H. Rickert. Ukázali na hranice přírodovědného poznávání, naznačili s filosofického hlediska duchovním vědám cesty k vlastní metodě. Odklon od pozitivismu k filosofickému idealismu se projevil i v literární historii. Při výzkumu literárního díla a literárního tvůrce musí být odhalena duchovost těchto jevů, kterou však nelze poznat jen metodou empirického zkoumání zjistitelných faktů. Literární věda se přiklání opět k filosofii, k deduktivnímu postupu, k hodnotícímu soudu, k intuici badatele jako poznávajícího subjektu a uchyluje se k expresionistickému stylu při výkladu svých poznatků. Nový duchovědný směr německé literární historie charakterisoval Ermatinger takto: „Jest určován převážně nebo výlučně duchovně filosofickým postojem. Vnější skutečnosti jsou nanejvýše mnohoznačně dotčeny, zatím co jejich znalost je buď předpokládána nebo se jí jako nedůležitou opovrhuje. Zásadně není zájem o vyšetření toho, co se skutečně stalo, neboť výsledkem všeho bádání může být pouze smyslový klam. Vycházejíce z vnitřně nazíraného obrazu předmětu přetváříme následnost a souběžnost skutečného dění v myšlenkový systém mimo čas a prostor, v systém silného subjektivně uvažujícího ražení. Již zde bylo – E. Bertramem v jeho Nietzschevi – vysloveno slovo: Všechno, co můžeme vypovídati o podstatě lidí, jejichž památka byla živoucím zachována, je mythos. Věda o historii je tedy mythologie.“ (Das dichterische Kunstwerk 1921, IV–V.) To je ovšem charakteristika krajního výkyvu duchovědné literární vědy. Příмым důsledkem tohoto stanoviska bylo, že historismus, t. j. pochopení pro vývojové seřazení jevů literárních, ustupuje do pozadí, ba je přímo odmítán. Nebylo zde žádné pevné soustavy filosofické, jež by umožňovala historický výklad

faktů, jako tomu bylo u Hegla, a nebylo s počátku ani jednotné metody. Teprve fenomenologie přinesla novou metodu vědeckého postupu. Bylo přirozené, že se za těchto okolností literární věda v Německu odlišuje od literární historie. Ale i v oblasti literární vědy se hledají cesty, jež by soustředily pozornost badatelů k určitým úkolům a jež by umožnily překonat realismus a subjektivismus jednotlivých badatelských postupů vypracováním některých pojmů a po případě i zákonů, chápaných ovšem s hlediska nového pojetí věd duchovních. Nehledají se však vnější spojitosti, ale vnitřní organisující síly. Proti pozitivistickému postupu, který redukoval osobitost autorova díla na jevy determinující, jeví se v německé duchovědě snaha o vystižení jeho jedinečnosti a neopakovatelnosti, takže problém osobnosti je ve středu pozornosti.

Již *Wilhelm Dilthey*, který bývá pokládán za zakladatele německé literární vědy duchovědné orientace, snažil se svým pojmem *Erlebnis* proniknouti k podstatě individuálnosti básnické osobnosti. (Das Erlebnis und die Dichtung 1906.) Nejde zde o poznání jednotlivých životních zkušeností, nejde o Schererovo *das Erlebte*, ale o samé jádro básnickovy praxekouzenosti, ty zážitky, jež jsou dále zpracovávány silou básnickovy obraznosti. Mezi životem a dílem existuje hluboká vnitřní souvislost, jejíž poznání je úkolem vědeckého pracovníka. Poněvadž v uměleckém díle se uplatňuje zážitek již ve své transformaci duchovně obrazivé, je možno v motivech, v příbězích, v charakterech a jednání v uměleckém díle spatřovati nejlepší prameny k pochopení vnitřních sil a energie, ovládající básníkův způsob prožívání životních zkušeností. Chtěl-li Dilthey dojít při studiu duševního života k tomu, co má centrální postavení v básnickově duševním životě, znamenalo to, že byl nucen prozkoumávati vzá-

jemnou spojitost a organisovanost psychických jevů, takže dochází až k požadavku studia vnitřní teleologie psychické struktury. Tím získává Dilthey pro psychologický výzkum osobnosti novou základnu, vymaňující se z libovůle badatelova postupu, ale neustále tu nebyla zdůvodněna oprávněnost spatřovat právě v básnickém díle, mnohostranně začleněném do tradičních forem literárních konvencí a schemat, výraz psychické prazkušnosti básnickovy. Mimo to Diltheyova metoda byla práva jen obsahové stránce, k jejímuž pochopení přispívala i Diltheyova typologie, která se snaží v duchovědném pojetí rozčlenit jednotlivé typy životního názoru světového.

Souběžně s duchovědným psychologismem Diltheyovým se zajímají o literárně historický materiál i ostatní směry psychologické (psychoanalýza, individuální psychologie, charakterologie), jejichž metody byly také aplikovány v literární historii. Bylo často nebezpečí, že se literární historie dostane zcela do područí odborné psychologie, ale i psychologie si uvědomila, že její úkoly při výkladu literárních jevů jsou omezené a zvláště že nelze ukvapeně dovozovat kausální spojitosti mezi psychickými skutečnostmi životními a dílem (srov. vymezení úkolů psychologie od C. G. Junga v článku Psychologie und Dichtung, Ermatingrův sborník Philosophie der Literaturwissenschaft, 315/330).

Zvláštní místo v německé literární vědě má úsilí o vystižení kmenové a krajinné determinace básníka a díla. I tu nejde jen o vnější souvislost, ale o postižení vnitřních sil, o ideovou a literární typologii, danou souvislostmi jedince s národem a kmenem. Podněty k tomuto směru zkoumání dal profesor pražské německé university August Sauer v r. 1907 (Literaturgeschichte und Volkskunde), ale vlastní rozvinutí a propracování těchto theo-

retických požadavků pochází od J. Nadlera, který se pokusil i o charakteristiku celé německé literatury s tohoto hlediska. (Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften, od r. 1912.) Podle Nadlera je kmen jednotou tělesnou, duchovní a psychickou, tvůrčí básníci jsou jen individuálními representanty této kmenové jednoty, takže i jejich díla mají společné znaky. Rozrůznění literárních tvarů není tedy určováno historickým rozvojem kultury, ale je dáno vnitřní diferenciací národního kolektiva v kmenech, usídlených v odlišném krajinném prostředí. I tu ovšem jsou historické úkoly, vyplývající ze stěhování kmenů, z jejich míšení, z dobové daného materiálního základu života kmenů, ale hlavní pozornost je upřena k determinujícím silám duchovní a literární tvorby, zahrnutým v mythu krve a půdy. Ačkoliv jde zde o přírodní momenty, přece jen metoda Nadlerova je orientována směrem německé duchovnědy.

S otázkami filosofickými spojil literární vědu Rudolf Unger (jeho methodické stati souhrnně v Aufzüge zur Prinzipienlehre der Literaturgeschichte I, II), který v roce 1908 naznačil, jak by bylo možno literární díla sledovat s hlediska filosofického. Vytýkal pozitivismu jeho nezájem o filosofické problémy a ukazoval, kolik problémů filosofických, psychologických, estetických lze na materiálu literárně historickém sledovat. Unger na rozdíl od jiných badatelů se nevyhýbá historickému posuzování materiálu, ale pozornost je upřena k dějinné filosofii, v níž spatřuje Prinzipienwissenschaft, vědu, která je povolána k tomu, aby představovala společnou základnu všech historických věd. Jde mu o zachycení problémů (sám se zabýval problémem smrti u Herdra, Novalise a Kleista a postavením Hamana v osvícenské problematice duchovní), při čemž opět pozornost je upřena k projevům individuálním a neopakovatelným.

Unger svými monografiemi přiblížil literární historii znovu k úkolům, jež jí vykazoval Hettner; dějiny ducha a ideí dostaly se do popředí zájmu, i když metody jsou odlišné. – Sociologické metody vnesl do německé literární historie *Kuno Francke*.

Postup Diltheyův, Nadlerův, Ungerův byl příliš jednostranně zaostřen k duchovním silám, vycházejícím z osobnosti, národa nebo kmene, a i když si tito badatelé všímali stylistického výrazu (srovn. Nadlerovu stať *Das Problem der Stilgeschichte* v sborníku *Philosophie der Literaturwissenschaft*), přece jen výjimečně osvětlovali tvarový aspekt básnického výtvaru; existovala tu individualita autora, kmene, problému, ale ztrácela se individualita díla. Proto vznikají v Německu jiné směry, zabývající se stylistickými a formálními problémy. Z počátku bylo studium stylistické postaveno na základ psychologický. Na rozdíl od empirické Poetiky Schererovy spatřuje se v psychickém východisku básnické zdroje jeho stylistického výrazu. Tak je tomu v stylistice R. M. Meyera (1906), kde se stylové rozčlenění odvozuje z temperamentu, tak je tomu i v stylistice Ernsta Elstera (2. díl jeho *Prinzipien der Literaturwissenschaft*, 1911), aplikující Wundtovu apercepční psychologii. Duchovědně se snažil orientovati vědu o stylu *Oskar Walzel* (zvláště ve spise *Gehalt und Gestalt* 1923), který vyšel z některých studií dějin výtvarného umění, zejména z prací Wölfflinových. Walzelovy práce jsou opět zaměřeny historicky; jde mu o to, aby dějiny literatury byly posuzovány jako dějiny stylů uměleckých. Walzel předpokládá těsný vzájemný vztah obsahu (*Gehalt*) a tvaru (*Gestalt*) a podle tohoto vztahu stanoví základní stylové typy. (1. Obsah je ztvárněním převáděn do vrstvy odločení od života: abstrakce – pojmové zjednodušení – na př. antika. 2. Vnitřní život je zachycen v okamžiku,

kdy vystupuje na povrch; zmizí pevná ohraničenost významová, užívání gramatických kategorií, které naznačují neustálé vznikání; příklad: Goethe. 3. V obsahu tkví pathetické napětí; okamžik dostává výraz – dynamika; příklad: barok). Walzel takto aplikoval Wölfflinovy základní pojmy z oblasti výtvarného umění a i jinak zdůrazňoval vzájemné souvislosti jednotlivých umění, takže zastíral i podstatné rozdíly mezi uměními, plynoucí z různosti materiálu (srov. o tom J. Mukařovský v *Slově a Slovesnosti VII.*, str. 6). Walzelův postup se snažil přivést duchovědu německou k podstatným vlastnostem slovesného uměleckého díla, všímá si jazykové stránky díla, zejména využití jednotlivých druhů slovních v jednotlivých typech stylových. Walzel však nepostupoval jen cestou objektivního zkoumání, chtěl zachytiti „vnitřní formu“, nejen poetiku ve starém smyslu, ale i „vyšší matematiku“, vnitřní organizaci díla jako výrazu a odtud metoda „vcítění“ musí neustále pomáhat k pochopení díla. – Z Wölfflinových podnětů vyšel i *Fr. Strich* při svých stylových klasifikacích německé romantiky a německého klasicismu.

Problémem stylu se zabýval i *Emil Ermatinger* (*Das dichterische Kunstwerk* 1921), jeden z nejdůležitějších zastánců duchovědné orientace německé literární vědy (redigoval i programový sborník *Philosophie der Literaturwissenschaft* 1930). Ermatinger vyšel z Diltheyova pojmu *Erlebnis* a snažil se důsledně světový názor básníkův, látku i formu jeho díla posuzovat jako pohyb a působení organického života, neboť tvorba básnická je prožíváním. Odtud Ermatinger mluví o prožitku látky, formy atd. Odmítal proti Walzelovi jakoukoliv snahu o induktivní nebo o objektivní hledisko, neboť věda duchovní musí vycházet z jasných a filosoficky předem definovaných pojmů a předmětu zkoumání se můžeme

zmocňovati jen dialekticky neustálým vyrovnáváním svého vlastního myšlenkového obsahu s myšlenkovým obsahem předmětu. Ermatinger se chtěl vyhnouti relativismu badatelskému, plynoucímu z různosti subjektivního zaměření badatele a stanovil proto za východisko postupu životní pocit a ideje současnosti. Mimo to se pokusil stanoviti i obecné obrysy zákonů literární vědy. Je to 1. zákon významové jednoty individuality ve smyslu teleologickém; 2. zákon o poměru mezi typem a jednotlivým bytím; 3. zákon polarity jako rozvinutí životní jednoty v protikladně působící síly; 4. zákon stálosti i při proměně životní jednoty od tvaru k tvaru. (Das Gesetz in der Literaturwissenschaft, sborník Philosophie der Literaturwissenschaft.)

Výkony německé literární historie jako vědy o duchu nebo jako duchovních dějin byly často závislé na duchaplnosti pojetí a uměleckém zvládnutí daného problému historického. Sem patří na př. duchaplné studie a filosofické essaye *H. Czysarze* (Literaturgeschichte als Geisteswissenschaft 1926), jež se však nemohou státi základem vědecké tradice, poněvadž jsou příliš spjaty s individualitou badatelovou a jeho osobitou terminologií.

Přehlédli jsme takto hlavní representanty německé literární Geisteswissenschaft, pokud si nekladli otázky speciální. O těchto, jakož i stoupencích fenomenologie se zmíníme ještě později. Lze konstatovati, že německá věda se nejdůsledněji postavila proti pozitivismu v literární historii, takže nahradila indukční postup zkoumání filosofií, které se podřizoval materiál. Právě tyto tendence způsobily, že vědecká autonomnost literární vědy a historie byla ohrožena; to přivedlo *J. Petersena* k tomu, aby z mnohosti hledisek vytvořil nadřazenou jednotu literární historie, jež musí přihlížet k nejrozličnějším pojetím, aby dosáhla plného ozřejnění svého

materiálu. Ve spisku *Wesenbestimmung der deutschen Romantik* 1926 naznačil, jak je možno k jednomu problému se přibližovat z několikerého východiska (sám odborně uvažoval o problému generace ve sborníku *Ermatingrově*; u nás se problémy generace zabýval *A. Pražák*) a v monumentálně založeném díle (nedokončeném) *Die Wissenschaft von der Dichtung* (1939) se pokusil syntetickým obrazem metodiky moderní německé vědy o literatuře překonati chaos předcházejících let.

Literární historie jiných národů se nerozešly s minulou vědeckou tradicí tak revolučně jako německá. Ve Francii metodická střízlivost a nechuť k doktrinářství ve škole *Lansonově* i *Baldenspergerově* umožnily pokračovat v práci i ve starém pojetí, které bylo doplňováno novými pozorováními, přihlížejícími k podstatě slovesného díla a k jeho osudu literárnímu (srov. na př. *Baldenspergerovu* knihu *La Littérature* 1913). Proměny v hodnotících hlediscích zasahují spíše kritiku než literární historii, která se uzavírala proti vnějším vlivům. Teprve v roce 1930 seznamoval *Philippe van Tieghem* (*Tendances nouvelles en Histoire littéraire*) francouzskou veřejnost s novými směry v literární historii, a to na podkladě diskuse v americké revui. Tím ovšem není řečeno, že tu nebylo vědecky pracováno, ale filosofický idealismus zde nepřinesl radikální proměnu metodickou, ba i francouzský intuicismus neměl na literární vědu francouzskou takový vliv, jak bychom očekávali. Nedošlo tu k onomu rozkolu literární vědy a literární historie. Nepůsobila tu mnoho ani velká, ve Francii uveřejněná monografie *La Science de la Littérature* (1928) rumunského badatele *Dragomiresca*, který odmítl historismus a zdůraznil nejen, že kouzlo díla má původ v intuici básníka, ale že i díla literární existují především v prostředí našeho vědomí, takže z těchto skutečností má vycházet i věda

o literatuře. – V Itálii byl rozchod s tradiční literární historií podporován estetikou *Benedetta Croceho*, soustředěnou k výrazu a pojatou jako všeobecná lingvistika.

U nás rozchod s pozitivismem literárně historickým se rovněž neuskutečňoval náhle. Nových podnětů bylo opět využíváno spíše v kritice než v literární historii. Byl to zejména *F. X. Šalda*, který řešil cestou kritické intuice otázky, vztahující se k pochopení básnické osobnosti nebo integrace díla. Nadhodil tu ve svých rozborech množství problémů, jež umožnily hlubší studium vědecké. Proti vědění o faktech kladl jejich poznávání, které je procesem nikdy nedokončeným a je visí celé naší bytosti duchové. *Arne Novák* z počátku chápal úkoly literární historie geneticky, i když se v kritice přidržoval duchovědné orientace. „Literární dějepisec má vysledovati podmínky, které historický vývoj přináší a na nichž závisí vznik slovesného díla; podmínky ty spočívají jednak ve zvláštních vlastnostech určitého národa, jednak v povaze příslušné doby, a proto dlužno každou knihu vyložiti z charakteru jejího národa a z ovzduší její doby.“ (Kritika literární, str. 77.) Hodnotící soud literárního historika je však určován jinými momenty: „Literární historik pronáší hodnotící soud, jakmile zjišťuje, zda dílo básníkovy je jednotným organismem, vyrůstajícím nutně z osobnosti tvůrcovy“ (l. c. str. 81). K těmto problémům (determinace národní, dobová, osobnostní) přistoupil u *Arne Nováka* i ohled na slohové problémy a duchovní rozvoj a smysl literárního dění, takže literárně historické jeho dílo, opírající se někdy o podněty *Diltheyovy*, *Walzelovy* a *Pekařovy*, působí dojmem vědeckého eklekticismu, při čemž sklon k protipositivistickým směrům nešel nikdy tak daleko, aby bylo zcela zanedbáno empirické studium materiálu. Obdobným směrem působili i někteří vrstevníci *A. Nováka*, zvláště podnětní v otázkách

literární psychologie a v otázkách studia literárních tvarů. Zcela k německé literární vědě duchovědně se přiklonil *J. V. Sedlák*, čerpající hlavně z *Diltheye* a *Ermatingra*.

Literárně historické směry, vycházející ze studia podstaty slovesného díla uměleckého. Pozorovali jsme, jak odklon od pozitivismu vyústil v množství směrů, jejichž různorodost se nutně projevila při hodnocení. Zvláště tehdy, když měla být postižena estetická stránka literárního díla, byl výzkum této stránky zaměňován subjektivismem estetického vnímání, takže se dospívalo k soudům zcela různorodým a krajně individualisovaným; na tomto podkladě nebylo možno vybudovati vědu, v níž by si pracovníci kladli společně úkoly, jež by chtěli řešiti, zvláště když filosofický systém nebo životní pocit badatelův určuje jeho postoj k materiálu. A přece již *Lanson* zdůraznil, že každá věda musí postupovat svou vlastní metodou, aby dospěla k výsledkům, které poskytují uspokojující odpověď na její otázky: „Žádná věda se nebuduje podle vzorku jiné vědy: jejich pokrok závisí na jejich vzájemné samostatnosti, která jim dovoluje, aby se každá podřídila svému předmětu.“

Bylo zřejmé, že s kausálním mechanismem pozitivistické vědy nová věda literárně historická nevystačí, ale zároveň se ukázalo, že vědecké zkoumání literatury se nebude moci nově rozvinout, dokud neprozkoumá podstatu jevů literárních a dokud z tohoto poznání nevyvodí důsledky pro svou vědeckou metodu. Již dříve jsme se setkávali s pokusy osamostatnit dílo literární a učinit je východiskem i cílem poznání, aniž se pokládá za odvozený výraz nějakých jiných sil, individuálních nebo kolektivních; po světové válce se však shledáváme se soustavnými studii, jež se přidržují především tohoto zaměření. Zejména t. zv. *formalismus* studoval

dílo především s hlediska jazykového materiálu a jeho ztvárnění v díle. Proti literárnímu bádání biografickému, psychologickému, sociologickému i filosofickému byl postaven zájem o to, jak je dílo uděláno, takže se odlišuje od jiných jazykových projevů. Proto studium básnického jazyka mělo umožnit pochopení vlastností uměleckého díla slovesného. Formalismus se takto sblížil s lingvistikou, aniž zapomínal na estetickou funkci literárního díla. Moderní lingvistika, vycházející z podnětů Baudouina de Courtenay, švýcarské školy lingvistické, vedené de Saussurem, a německé školy Vosslerovy, umožnila na rozdíl od starší filologie mladogramatické pochopení jazykového systému v jeho celistvosti i funkční rozčleněnosti, takže i literární věda mohla těžiti z nových poznatků. Formalismus sledoval rozdíl mezi jazykem sdělovacím a jazykem básnickým a došel k přesvědčení, že estetická působivost díla je závislá na deformaci tradičních prostředků vyjadřovacích. Poněvadž všecko v díle, a to jak jazykový, tak thematický materiál dostává tvar, byl odmítnut tradiční dualismus obsahu a formy a bylo zdůrazněno, že obsah se rovná jen souhrnu tvárných prostředků a hotové dílo je „čistou formou“, není věcí, ale „poměrem materiálů“. Formalismus sblížil studium konkrétních děl literárních s poetikou, aniž se spokojil s tradičními představami normativní poetiky. Velké úspěchy měl formalismus při zkoumání zvukové stránky jazyka básnického (verš, rým, zvukosled), při čemž se nespokojil s popisem prvků, ale snažil se posuzovat problémy (na př. verš) s hlediska celku, v němž jednotlivé složky jsou určitým způsobem uspořádány tak, že celek projevuje jistou dominantní tendenci, na které jsou funkčně závislé jednotlivé složky. Funkční hledisko nahradilo kauzalitu a umožnilo poznati organizaci a výstavbu literárních děl i v oblasti thematické.

Takto theoreticky připraven mohl formalismus věnovat pozornost i otázkám literárně historickým. Po Brunetiérovi a v duchu starší tradice ruské literární historie bylo zdůrazněno, že i literárně historické studium se musí vymaniti z genetického postupu a sledovati vývoj literární, jak postupuje od díla k dílu, při čemž se neustále mění výstavba celku literárního a poměr k materiálu. Poněvadž v díle literárním s uměleckým zaměřením jde o dosažení nového účinku, je vývoj literární v podstatě nezávislý na vnějších činitelích a je řízen vnitřními příčinami (imanence vývoje literárního). Tyto nejvýznamnější these formalismu odhalovaly literární historii nové cesty, umožňovaly hlubší prozkoumání toho, co je podstatné pro pochopení specifických znaků určitého díla, i když jednostranně omezovaly složitost literární problematiky.

Úsilí o postihu podstatných vlastností literárních děl můžeme sledovat i jinde, zejména u stoupenců *fenomenologie*. Tak Ernst Hirt sleduje vnitřní teleologii organismu literárního díla (*Das Formengesetz der epischen, dramatischen und lyrischen Dichtung*, 1923) a J. Pfeiffer estetickou funkci v lyrice (*Das lyrische Gedicht als ästhetisches Gebilde* 1931). Nejvýznamnějším pokusem o postihu podstaty uměleckého díla slovesného fenomenologickou metodou jsou však práce *Romana Ingardena* (*Das literarische Kunstwerk* 1931 i práce pozdější). Ingarden studuje ontologii díla literárního, zdůrazňuje jeho strukturální jednotu a estetické zaměření a přistupuje k rozboru jednotlivých vrstev díla (1. vrstva zvuková, 2. vrstva významová, 3. vrstva schematických názorů, jimiž se projevují předměty v díle předváděné, 4. vrstva předváděných předmětů, t. j. tematika). Vzájemný vztah těchto vrstev v díle vytváří vnitřní jednotu díla a zároveň i jeho estetickou hodnotu, již ozřejmit je ovšem úko-

lem konkretisací, t. j. čtenářských realizací slovesného díla.

Obdobně i některé jiné práce ukazují k podrobné analýze vlastností některých druhů nebo jevů literárních; připomínáme zde rozbor epického díla od R. Petsche (*Wesen und Formen der Erzählkunst* 1934). Tyto práce sice nemají charakter literárně historický, ale svým theoretickým zaměřením k souboru a organizaci složek, jež vystupují v díle, připravují literárnímu historikovi jeho práci při studiu proměnlivosti literárních děl v historickém vývoji.

V českém prostředí se zájem o literární dílo, jeho specifickou podstatu, vlastnosti a organizaci projevil zvláště v studiích členů Pražského lingvistického kroužku. Vycházejíce i z domácí vědecké tradice (Jungmann, Durdík, Hostinský, Zich, Zubatý a zejména z některých studií F. X. Šaldy), pokračovali zprvu v tendencích formalismu a věnovali hlavní pozornost jazykové stránce díla. Byl podniknut strukturální rozbor českého verše, rozbor jazykové stránky českého básnického jazyka, zvláště intonace a zvukosledu, a byla věnována pozornost i významové stránce básnického jazyka. Na rozdíl od formalismu bylo zdůrazněno, že všechno v díle je nejen čistým tvarem, ale zároveň i významem, takže sémantický rozbor díla nesmí být zanedbáván. Pojem struktury byl pojat širěji než u Ingardena, nejen staticky, ale i dynamicky, nejen dílo je chápáno jako struktura složek, jež jsou ve vzájemném vztahu, ale i celý literární vývoj je vývojem struktury literární, při čemž se vzájemný vztah jednotlivých složek neustále přeskupuje a napětí složek v jedné organizaci je dynamickým činitelem postupu k nové organizaci. Uvnitř této struktury se uskutečňuje přeskupování druhů a literárních tvarů. Studium literární struktury a jejích složek se takto dostává do středu

pozornosti a proto i celý postup byl označen jako *strukturalismus*. Při výkladu imanence vývoje nešel však strukturalismus tak daleko, aby popřel vnější zásah do vývoje, i když možnosti tohoto zásahu jsou omezeny. Jan Mukařovský (nejdůležitější stati souhrnně v knize *Kapitoly z české poetiky I, II, 1941*) zdůrazňoval zároveň, že podstatu literárního díla s estetickou funkcí nevystihneme, jestliže si neuvědomíme jeho charakteristické postavení jako jevu, k němuž se upíná pozornost společnosti, neboť existuje jako prostředkující znak mezi básníkem a společností. Tento znak se odlišuje i svou estetickou funkcí od znaku sdělovacího a jeho „interpretace“ předpokládá také i estetické zaměření vnímatele. Proto se studuje polarita mezi dílem a básníkem a dílem a společností tak, aby byla plně poznána celá významová mnohoznačnost a proměnlivost estetického účinku díla.

Dynamika struktury a její vývoj umožňují sledovati i otázky literárně historické novým způsobem. Mukařovský sám rozvinul některé problémy literárně historické a zejména studie „Polákova Vznešenost přírody“ (1934) naznačila nové cesty literární historii; tvarové hledisko uplatňoval ve srovnávací vědě Fr. Wollman (*K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* 1936; *Věda o slovesnosti, Sl. a sl.* 1935). Většina studií strukturální literární vědy, i když vycházela z konkrétního materiálu, byla zaměřena theoreticky, domníváme se však, že literární historie může využití poznatků strukturalismu soustavně a že může theoretickým poznatkům o podstatě uměleckého slovesného díla přizpůsobiti i svou práci. Strukturalismus překonává atomismus a mechanismus pozitivistického bádání, ale přitom nezanedbává objektivní studium materiálu, takže se může stát východiskem vědeckého snažení, v němž úsilí pracovníků směřuje jednotným směrem k poznání základních pro-

blémů literárně historických. S tohoto hlediska vycházejí i další kapitoly této studie, v nichž se snažíme vytyčit rámcově literární historii její úkoly při studiu literárních děl. Neplatí z toho, že by všechny úkoly zde naznačené byly nové nebo umožněny teprve strukturalismem, ale jde o jejich výklad s hlediska jednotného systému. Povaha celého spisku, souvislost výkladu a omezený rozsah nás nutí, abychom při výkladu některých základních pojmů rozváděli nebo opakovali these členů Pražského lingvistického kroužku, zejména pak these J. Mukařovského, aniž se můžeme všude dovolávat jednotlivých míst příslušné literatury.

Bibliografie nejdůležitějších spisů a článků, zvláště českých, o dějinách literární historie (pokud nejsou uvedeny v textu):
F. Novák, Kritika literární, 2. vyd. 1925; Heslo „Literární dějepis“ v Ot. Sl. nové doby 1935; příslušné stati v Přehledných dějinách literatury české, 4. vyd., 1939. – V. Tille, Filosofie literatury u Taina a předchůdců 1902. – F. X. Šalda, Nynější rozpaky literárního dějepisectví, Šal. zápisník 4, 1931. – Otázky literární psychologie 1917 a Nové směry v lit. vědě, Časopis pro mod. filologii 20, 1934. – M. Weingart, Problémy a metody české literární historie, Sborník fil. fak. univ. Komenského I, č. 12, 1922. – J. V. Sedlák, Literární historie a lit. věda 1929. – K. Svoboda, Literární věda, její soustava a vznik, Listy filologické 64, 1937; O tak zvané formální metodě v literární vědě, Naše věda 15. – B. Jedlička, Dobrovského „Geschichte“ ve vývoji české lit. historie 1934. – J. Kopal, Kritická soustava Brunetièrova, Bratislava 8, 1934. – Lempicki, Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft I, 1920; Hesla Literarhistoriker, Literaturgeschichtschreibung, Literaturwissenschaft v Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte II. – W. Mahholz, Literaturgeschichte und Literaturwissenschaft, 2. vyd., Kröners Taschenausgabe, Bd. 88. – Fr. Schulz, Das Schicksal der deutschen Literaturgeschichte 1929; Die Entwicklung der Literaturwissenschaft von Herder bis Wilhelm Scherer, sborník Philosophie d. Literaturwissenschaft 1930. – J. Petersen, Die Wissenschaft von d. Dichtung I, 1939. – P. Merker, Neue Aufgaben d. deut. Literaturgesch. 1921; Neuere deut. Literaturgesch., 1922. – H. Oppel, D. Literaturwissenschaft in d. Gegenwart, 1939. – P. van Tieghem, La littérature comparée.

Východisko a předmět literární historie

Východiskem literárně historického studia jsou především všechny jazykové projevy s funkcí estetickou. Dříve literární historie, pokud se vyvíjela v těsné souvislosti s dějinami jazyka, zahrnovala do předmětu svého studia všechna díla slovesná, tedy i díla s funkcí sdělovací (u nás Dobrovský, Jungmann); literární dějepis, pokud se vyvíjel v těsné souvislosti s dějinami idejí nebo kultur, zahrnoval do svého pozorovacího pole i ideově významná díla bez estetické funkce (na př. reformační literatura u Vlčka, Jakubce). Může se státi, že dílo, které mělo funkci sdělovací jako dominantní, má takové vlastnosti, že se může stát i předmětem estetického vnímání (na př. některá díla historiografická), nebo opačně, že dílo, jež mělo estetickou funkci, průběhem doby v nových souvislostech literárních této funkce pozbylo, respektive není již pocítována. Je přirozené, že registrace a popis těchto případů spadá do zájmů literární historie, jako vůbec rozhodujícím kritériem pro posouzení kompetence je vždy přítomnost estetické funkce (byť i jen dočasně a historicky pocítované), i když v hierarchii funkcí daného díla nemá místo rozhodující. Hlavní pozornost ovšem je věnována dílům slovesného umění, básnictví, beletrii, t. j. těm, jež tvoří oblast estetických jazykových jevů katechoxen. Jde tu nejen o jazykové projevy zapsané (otištěné), nýbrž i o jazykové projevy šířené ústní tradicí. Jde tu jak o projevy rozšířené ve vzdělaných vrstvách společenských (literatura „vysoká“), tak o projevy oblíbené v širokých vrstvách obyvatelstva (literární periferie). Všechna tato díla jsou, obecně řečeno, v okruhu zájmu literárního historika, je však přirozené, že v historickém popisu a rozboru nepůjde vždy o zachycení všech případů daného jevu, ale o postižení základních tendencí

vývojových, takže ráz a cíl každé práce určí i výběr faktů. Chceme jen vyzdvihnout, že literární historik, chce-li zachytit totalitu estetických jevů v oblasti jazykových projevů – na př. v okruhu národní literatury – musí si všimnout literárních projevů všech vrstev společenských, i když hlavní pozornost bude upřena vždy k dílům, jež se obracejí k vedoucí vrstvě literárního obecnstva.

Slovesná díla s estetickou funkcí jsou předmětem i obecné vědy o umění slovesném, t. zv. *poetiky*, která je opět součástí estetiky. Mezi poetikou (literární teorií) a literární historií je obdobný vztah jako mezi obecnou historií a sociologií, jde o dvojí směr studia téhož předmětu poznání. Obě – poetiku i lit. historii – označujeme souhrnně jako *literární vědu* (*nauku o literatuře, vědu o slovesnosti*). Zatím co cílem poetiky jsou noetická zkoumání podstaty literárních děl, obecná charakteristika literární struktury, výčet jejích složek, otázka možných prostředků využití literárního materiálu, evidence uměleckých postupů, typologie organizací literárních struktur a obecné poznatky o vztahu díla jako znaku k básníkovi i k společnosti, literární historie zkoumá konkrétní literární díla v jejich začlenění do historických skutečností literárních. Literární teorii mimo to přísluší metodologické otázky literární vědy. Je pro vědu o literatuře jen s prospěchem, jestliže si obě vědecké disciplíny vyměňují své poznatky. Literární theoretik se může z konkrétního materiálu poučit o obecných vlastnostech literárních děl, respektive jimi doplňovat a korigovat své poznání, literárnímu historikovi naopak znalost metodologie a poznatků teorie umožní zpětně položit si otázky tak, aby směřovaly k vystižení podstaty zkoumaných jevů. Jsou případy, že nelze dobře oddělit hranice mezi poetikou a literární historií; obecně lze říci, že všechny otázky, jejichž řešení je podřízeno hledisku časovému a které předpokládají

zkoumání jevů v kontextu historickém, patří do oblasti literární historie, tedy i otázky t. zv. vývojové poetiky.

Jelikož estetická funkce slovesných děl je pro posouzení kompetence literární teorie i literární historie rozhodující, znamená to, že se literární věda začleňuje do širší oblasti věd estetických. Zatím co sepětí historie výtvarných umění a estetiky bylo pocítováno vždy velmi těsně, literární historie byla často z této spojitosti vylučována a estetická stránka v dílech literárních nebyla chápána jako rozhodující při posuzování úkolů literární historie. Nejčastěji byla literární historie začleňována do oblasti věd filologických nebo do oblasti historie, ať již tato historie byla posuzována s hlediska politického vývoje národního kolektiva, nebo s hlediska jeho duchovního vývoje, nebo s hlediska vývoje společenských forem a tříd. Jakmile se vycházelo z psychického aktu tvoření a jakmile psychické dispozice se pokládaly za rozhodující pro tvar díla, dostala se literární historie do závislosti na psychologii. Proto je otázka vztahu literární historie k ostatním vědám vždy velmi důležitá, neboť jde o zachování její metodické samostatnosti.

Poměr k *filosofii* určuje skutečnost, že filosofie může literární historii prospět v jejích otázkách metodologických, zvláště noetických. K *estetice* má vztah podřízené vědy historické, zabývající se omezeným okruhem uměleckých děl. Ostatní vědy jí poskytují pomůcky k uskutečnění jejích vlastních úkolů, t. j. k pochopení toho, jakými prostředky se dosahuje estetického účinku v díle literárním.

Nejtěsnější je vztah k *lingvistice*. Materiálem literárního díla je jazyk, tímto materiálem je básník ve své práci jednak omezován, jednak podněcován při uskutečňování uměleckého záměru, všechna literární tvorba se uskutečňuje v rámci složitého systému jazykového a jazykovými

prostředky se dosahuje estetického účinku, musí tedy mít i literární historik a theoretik linguistické školení. Přitom zkoumání literárního historika je i při linguistickém rozboru určováno především pozorností k estetické funkci slovesných projevů. K ostatním vědám je vztah již volnější. Jelikož literatura je uměním thematickým, přijde literární historik do styku se všemi *vědami historickými* a vedle toho s filosofii, *psychologií* a *sociologií*. Literární historik si však neklade otázky psychologické nebo sociologické, poněvadž to nepatří do okruhu jeho kompetence a nemůže na ně svými metodami odpovědět, i když bude nucen k nim přihlížet. Sleduje na příklad, jak se jevy psychickými, sociálními, s ideami atd. pracuje básník s hlediska umělecké výstavby díla, sleduje vztahy mezi dílem a psychickým světem básníka nebo vztahy mezi vertikálním rozčleněním literatury a společenskou strukturou v dané chvíli vývoje. Tím je určeno, že znalost základních problémů a poznatků filosofie, psychologie, sociologie a věd historických umožní i literárnímu historikovi lépe ozřejmiti předmět jeho poznání, neznamena to však podřízení literární vědy vědám jiným.

Literární historie pracuje s bohatým materiálem, jehož prozkoumání, vydání, zpřístupnění předpokládá dobrou *organisaci služby archivní, knihovní, bibliografické, ediční, encyklopedické* atd. Poněvadž na této službě je závislá přesnost literárně historického zkoumání, věnuje literární historie odedávna v souhlase s filologií této stránce přípravy materiálu svou pozornost. I když výzkum faktů není jediným cílem literárně historického zkoumání, je přece jen znalost faktů východiskem dalšího poznání. Literární historikové v době pozitivismu často a právem tvrdili, že bez znalosti faktů se nelze odvážit jakýchkoliv obecných soudů, je však zapotřebí, aby vyhledávání a výběr faktů se řídil úkoly literární

historie a aby byla napřed věnována pozornost faktům, jež pro literárně historické poznání mají důležitost rozhodující. Stejně i bibliografické a ediční práce mají být určovány potřebami a obecnými úkoly literární historie.

Přihlédněme nyní k vlastním úkolům literární historie, vyplývajícím z toho, že literární historie studuje literární díla v souvislosti s historickými skutečnostmi literárními.

I. První soubor úkolů bude určován objektivní existencí literárních děl, která vytvářejí historickou řadu, v níž můžeme sledovat proměny organisací literárních tvarů, jinými slovy sledovat vývoj literární struktury. Nepřihlížíme zde k souvislostem, jež vyplývají z toho, že dílo je výsledkem jisté práce autorovy, ani k souvislostem, vyplývajícím z toho, že se dílo stává předmětem estetického vnímání, jde nám zde jen o pohyb literární struktury a o charakteristiku literárních děl s hlediska imanentního vývoje literárního.

II. Druhý soubor úkolů vyplývá ze snahy sledovat genesi díla, sledovat napětí mezi básníkovým literárním úsilím a současnou literární strukturou, zkoumat zásah mimoliterárních tendencí do literárního vývoje. Jelikož dílo je esteticky zaměřeným znakem vzhledem ke skutečnosti, snažíme se osvětlit a rekonstruovat vztahy mezi dílem a historickou skutečností, básníkem a společností.

III. Třetí soubor úkolů je určován skutečností, že literární díla jsou esteticky vnímána obecněstvem na pozadí jistých literárních zvyklostí (literární normy), takže podoba a interpretace estetického znaku se takto proměňuje. Máme možnost sledovat i proměny literárních hodnot a životnost literárních děl.

Rozvedeme tyto soubory úkolů podrobněji v následujících kapitolách. Všechny tyto úkoly přivádějí literární historii k jisté systematické literárního vývoje a k literárně historickým celkům, jež popsat, vysvětlit a charakteriso-

vat znamená zachytit typické tendence vývojové ve všech třech hlavních souborech úkolů literárně historických.

Vývoj literární struktury

Pro literárně historickou metodu je vedle předmětu studia rozhodující moment historický. Znamená to, že díla literární nepozorujeme jako jevy osamocené, ale v časovém zařazení. Každé dílo se začleňuje do nějaké řady historické; tato je dána nejen dobou vzniku, ale i vnitřními vlastnostmi (na př. stylistickými, rytmickými, thematickými), takže i díla, jejichž dobu vzniku neznáme, dovedeme začlenit s určitou pravděpodobností do historické řady. Prvním úkolem literární historie se stává zajisté popis historických řad. Tyto řady vytváří literární historie odedávna podle přirozených celků. Jednoduchou řadou je historický popis děl jednoho autora nebo děl napsaných v jednom jazyce (národní literatura) nebo děl určitého druhu básnického (dějiny prosy, dramatu, balady atd.). Jako všechny historické vědy ani literární historie se nemůže spokojit s pouhou registrací faktů a s pouhým popisem. Nepřísluší jí sice obecné závěry o povaze uměleckých slovesných děl vůbec, ty jsou vyhrazeny obecné teorii literatury, jež je součástí estetiky, ale soustřeďuje svou pozornost ke všem těm momentům, jež charakterisují historický sled literárních jevů, totiž ke změnám, jež se uskutečňují ve vývoji. Teprve když pochopíme vlastnosti jednotlivých děl srovnáním s jinými díly, máme možnost historického třídění.

Literární struktura. Zřetel soustředěný ke změnám předpokládá, že se na dílo nedíváme v jeho staticky dané po-

době, ale že v něm spatřujeme dynamickou součást vývojového procesu. Popíšeme-li na př. v Máchově Máji básnický jazyk, tematiku, komposici, postavení subjektu básníka v díle, pak tím vším nepostihneme ještě postavení tohoto díla v historickém začlenění a nemůžeme si uvědomit ani vývojovou hodnotu tohoto díla. Teprve srovnáním s díly předcházejícími si uvědomíme, že se tímto dílem změnil charakteristický sklad literárních složek v literárním díle: od objektivního postupu při řazení materiálu se uskutečňuje proměna k subjektivnímu řazení, a to i v epickém díle; místo důrazu, soustředěného k tvorbě autonomního, vybraného básnického slovníku, který je charakteristický pro básnickou školu Jungmannovu, shledáváme se tu s účelnou organizací jazykového materiálu, soustředěného k zvýšení zvukové stránky; místo harmonické jednoty, k níž směřoval estetický ideál v pojetí světa v době Palackého a Kollárově, setkáváme se tu v pojetí skutečnosti s protikladností, prostupující všechno dění jako nutný stav.

Je-li pro literárního historika literární dílo východiskem, konečným jeho cílem se stává poznání oněch vývojových změn v rámci všech literárních jevů. Není to již soubor faktů, daných jako celek hmotně v existujícím literárním díle, ale pomyslný, nehmotný celek, daný souborem všech literárních složek a projevující se konkrétně v určitém uspořádání v jednotlivých dílech, jež se stává předmětem studia. Sledujeme-li na př. vývoj lyriky v okruhu národní literatury, pak naše pozornost je upřena k tomu, jak jednotlivé literární složky (zvukové, významové, thematické) jsou v daných dílech organizovány, jaký je jejich vzájemný vztah, jaká je jejich hierarchie. Postupnou analýzou docházíme k poznatku, že na př. lyrika v období klasicismu svou význa-